

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ

Т. Ю. Гущина

*кандидат психологічних наук,
викладач кафедри психології і педагогіки,*

Я. М. Царенко

*магістр кафедри психології і педагогіки
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

У статті проаналізовані особливості професійної діяльності педагогічних працівників профільної освіти, визначені особистісні аспекти професіоналізації вчителів профільної освіти.

Ключові слова: професіоналізація, профільне навчання, професіоналізм, педагог.

Сучасна освіта виступає розвиваючою, культуро-творчою домінантою у вихованні відповідальної, здатної до самоосвіти й саморозвитку особистості. Серед соціальних інститутів, які реалізують мету освіти, вирішальну роль у формуванні інтелекту, самосвідомості нації, забезпеченні її фізичного й духовного здоров'я відіграє середня загальноосвітня школа.

Одним з напрямків реформування загальної середньої освіти в Україні є проект шкільної профільної освіти. Профільне навчання старшокласників розглядається як практична реалізація принципу особистісно орієнтованого навчання, реально уможлиблює вибір кожним учнем власної освітньої траєкторії в аспекті опанування предметними знаннями, вміннями, навичками і досвідом практичної діяльності, які максимально відповідають сфері обраної ним майбутньої професійної діяльності.

Перехід до профільного навчання у старшій школі, створення відповідних умов, апробація та впровадження педагогічних новацій, пошук оптимального поєднання нового з традиційним – складне управлінське та психолого-педагогічне завдання, яке передбачає вирішення цілого комплексу організаційних, педагогічних, психологічних, навчально-методичних, адміністративних, фінансових, технічних та інших проблем.

Важливим кроком для успішного впровадження проекту шкільної профільної освіти є комплексне вдосконалення професійної діяльності педагогічних працівників.

Проблемі професіоналізації педагогічних кадрів приділяється значна увага науковців. Наукові розробки проблематики професіоналізму охоплюють питання педагогічної майстерності (І.Зязюн, Л.Карамушка, В.Семиченко, Н.Тарасевич), готовності майбутнього вчителя (В. Андрієвська, Г.Балл, І.Зязюн та інш.), розвитку педагогічних якостей (А.Афанас'єв,

М.Сметанський, В.Галузинський та інш.), професіограми як системи теоретичних знаць, педагогічних вмінь і навичок учителя (А. Вербицький, О. Мороз, Л. Пуховська, В. Сластьонін та інш.). Чимало робіт присвячено педагогічним, психологічним, організаційним особливостям профільного навчання (Н. Бібік, В. Кремінь, В. Мадзігон, С. Максименко, В. Олійник, В. Рибалка). Проте питання розгляду професіоналізації педагогічних працівників профільної освіти сьогодні залишається недостатньо вивченим і потребує більш детального розгляду.

Мета даної статті визначити чинники професійної діяльності педагогів профільної освіти, проаналізувати особливості професійних завдань, які визначають професійні якості педагогічного працівника профільної шкільної освіти.

Поняття професіоналізації є предметом вивчення різних наукових напрямків. Так, в педагогіці поняття професіоналізації розглядається як процес професійної освіти (спеціальна професійна підготовка майбутнього спеціаліста). В психології розкривається акмеологічний аспект професійного життя людини, досліджується взаємозалежність особистісної, діяльнісної та моральної підсистем професіоналізму. В соціологічних теоріях професіоналізація визначається як залучення до певної професійної спільноти, спосіб отримання соціального статусу через професію, в теоріях соціально-економічного спрямування – як умова розвитку людських трудових ресурсів [1-4].

Професіоналізація розглядається як багатопланове явище, сутність якого полягає у розвитку професійної діяльності у суспільстві. Основними складовими професіоналізації виступають процес оволодіння професією (професіоналізація особистості) та процес набуття діяльністю професійного характеру (професіоналізація праці) [7].

Розвиток професійної діяльності складається з декількох етапів. У психолого-педагогічних теоріях виокремлюють етапи первинної та вторинної професіоналізації. На етапі первинної професіоналізації відбувається формування спеціаліста, отримання ним необхідних професійних знань, умінь, навичок. Серед основних показників професійної готовності педагогів-початківців виділяють: відповідність професійних якостей вимогам кваліфікаційної характеристики педагога-предметника; володіння технологією інтроспекції, використання психологічної «Я-концепції» при діагностуванні власних професійно-значущих якостей; знання сучасних вітчизняних і зарубіжних педагогічних теорій і парадигм; володіння сучасною науковою мовою; володіння технологією співпраці; володіння технологією виходу із стресових станів в умовах реального педагогічного процесу; знання про раціональні типи образу життя сучасного педагога; володіння основами інформаційної культури; володіння технологіями вивчення колективу і особистості.

Мета вторинної професіоналізації – перетворення фахівця на професіонала, накопичення і використання професійного досвіду, розгортання професійної активності, реалізація здатності ставити та вирішувати професійні завдання. Це період ідентифікації з професією, набуття таких якостей як професійна мобільність, гнучкий стиль діяльності, здатність проектувати власну діяльність та кар'єру [4].

Якісною характеристикою суб'єкта професіоналізації виступає професіоналізм – міра володіння представником певної професії сучасним змістом і засобами вирішення професійних задач, продуктивними способами її здійснення. Рівень професіоналізму педагога визначається за такими характеристиками діяльності як педагогічна техніка, педагогічна технологія, педагогічна етика, професійна поведінка, здатність до професійної самоосвіти [3].

Л. П. Пуховська відзначає, що питання професіоналізму вчителя широко дискутується в соціально-педагогічних науках і вказує на дві основні тенденції в розумінні професіоналізму: концепції вузького та широкого професіоналізму. Головна відмінність між науковими поглядами полягає у визначенні цілей педагогічної діяльності. Порівняльний аналіз концепцій професіоналізму широкого та вузького спрямування дозволяє виокремити основні характеристики, за якими зміст педагогічної діяльності вчителя в цих концепціях розрізняється. На думку автора, такими характеристиками виступають рівень включення в соціальний контекст, в позанавчальну педагогічну діяльність; залучення до шкільної політики, професійного співробітництва; підвищення

кваліфікації, звернення до професійної літератури; розуміння викладацької діяльності [5].

Численні дослідники підкреслюють той факт, що реалії сьогодення створюють певний комплекс чинників зовнішнього плану, які спонукають до формування та реалізації якостей вчителя як професіонала широкого спрямування. Це, по-перше, соціальні зміни: життя в мультикультурному суспільстві, орієнтованість на збереження стабільного оточуючого середовища, сприяння гендерній рівності в сім'ї, на роботі, у суспільному житті, готовність до управління власним кар'єрним розвитком. По-друге, зростаюча різноманітність учнівських контингентів та зміни у шкільному середовищі: нові умови здійснення навчального процесу; учні різного соціального, культурного та етнічного походження, робота в командах з учителями та іншими професіоналами. По-третє, об'єктивна вимога до вчителя бути більш мобільним, гнучким, інформованішим, критичним, творчим, активним. Професійна діяльність сучасного вчителя набуває переважно дослідницького характеру і передбачає сформовану готовність до розв'язання професійних проблем, розуміння власного професійного розвитку як неперервного процесу.

Додатковим чинником формування та реалізації професіоналізму вчителя широкого спрямування є запровадження нових форм освіти, зокрема, профільної шкільної освіти.

Центральною метою профільного навчання є забезпечення рівного доступу до якісної освіти. Якість освіти забезпечується формуванням компетентності професійної спрямованості випускника профільного класу. Спосіб вирішення такого завдання вбачається у можливості розвантажити шкільні програми й надати школярам можливість поглибленого вивчення тих предметів, які їх більше захоплюють і будуть необхідні для подальших життєвих планів. Для цього необхідно моделювання загально предметної та профільної освіти на кожному етапі загальної середньої школи (початкової, основної, старшої), зміна пріоритетних форм організації навчально-виховного процесу, запровадження елективної профілізації на основі проектно-технологічного підходу, що інтегрує всі види діяльності людини – від появи творчого задуму до реалізації готового продукту [9].

Розв'язання проблеми професіоналізації педагогічних працівників профільної освіти суттєво залежить від визначення чинників впливу на професійну діяльність вчителя. Аналіз теоретичних та практичних джерел дозволяє виокремити декілька груп чинників професіоналізації педагогів. Серед традиційно провідних виділяють: матеріальний чинник (користування бібліотекою, Інтернетом, роз-

робками методичних кабінетів, підвищення загальнокультурного та фахового рівня); соціальні зв'язки (навчально-виробничі, колективні, дозвілля та інш.), психологічні особливості вчителя (позитивна само мотивація, самовдосконалення, самоорганізація, саморегулювання, самооцінка, самоаналіз та інш.), неперервність самоосвіти та підвищення кваліфікації [6].

Реалії сьогодення вказують на недостатню підготовленість матеріальної бази, необхідність її оновлення у відповідності до потреб профільного навчання. Існує гострий дефіцит методичної літератури, методичних порад із оновлення технології навчання з урахуванням рівнів стандартів, академічного рівня та рівня профільної підготовки. Важливою ознакою якісної професійної підготовки спеціалістів профільного навчання є випереджувальний характер навчання, постійна актуалізація стандартів професійної підготовки та післядипломної освіти, наявність широкого кола освітньо-професійних програм та професійних програм вищої та післядипломної освіти, програм стажування.

Очевидно, що сучасні умови впровадження проекту профільної освіти створюють нові вимоги до професійних, психологічних, організаційних якостей вчителя і відповідно вибудовують нові рівні професійних завдань.

На нашу думку саме зміст професійних завдань вчителя профільної школи визначає головні орієнтири для вирішення питання професіоналізації педагогів профільної освіти.

За своєю суттю, профільне навчання вимагає оптимального поєднання загальної освіти та професійної підготовки школяра. Відповідно професійна діяльність вчителя профільної школи базується не лише на спеціальній та професійній компетентності в сфері дисципліни, яка викладається. Вчитель профільних класів повинен мати високу методичну компетентність в сфері формування знань, умінь та навичок в умовах реалізації учнями проектної діяльності, пошукового та наукового експерименту з предмету викладання.

Одним із завдань вчителя профільних класів є проектування індивідуальних освітніх траєкторій старшокласників. Основними елементами таких траєкторій є базові загальноосвітні, профільні предмети та елективні курси. Проектувальні дії вчителя включають в себе декілька стадій. На стадії концептуалізації проводиться аналіз вихідного стану навчання: діагностування рівня підготовленості учнів, відбір засобів навчання і навчальних матеріалів, укладання курсів та інших окремих одиниць потенціальної навчальної ситуації. На стадії конструювання – створення нових форм і методів організації педагогічного процесу.

Умовою успішної реалізації навчальних проектів є вміння педагога прогнозувати власні дії і можливі дії учня, враховувати взаємозв'язок і взаємообумовленість цих дій; передбачати зв'язок між навчальним матеріалом за базовим рівнем, профільною спеціалізацією і актуальними задачами особистісного розвитку учня, пов'язаними з майбутньою професією.

Конструювання індивідуальної траєкторії навчання учня неможливо без врахування його здібностей, і потребує від педагога здатності супроводжувати процес самопізнання та саморозвитку школяра. В такому контексті зміст взаємодії вчителя і учня в навчально-виховному процесі набуває фасилітаційного («сприяючого», «сфокусованого на учні») характеру. На думку, О.В. Фісуна в основі діяльності педагога-фасилітатора – вміння будувати навчальний процес з позицій діалогічної стратегії міжособистісних впливів, розподіл повноважень з учнями, співпраця з класом. Автор називає наступні умови фасилітації в навчанні: проблемність навчання; глибока довіра педагога до учнів, їх можливостей; повага та толерантне ставлення до учнів; розуміння їх реакцій, забезпечення учнів інформаційними, дидактичними, технічними і матеріальними ресурсами [8].

Серед основних цілей профільної освіти особливо підкреслюється практична спрямованість освіти, подолання відірваності знань від реального життя, посилення прикладного аспекту знань. Для кожного вчителя-предметника завдання практичної орієнтації освітнього процесу пов'язане з введенням інтерактивних, діяльнісних компонентів. Це в свою чергу передбачає вміння реалізувати нетрадиційні методи, форми навчання, використовувати нові педагогічні технології, створювати нові моделі освіти.

Профільна освіта виступає початковою ланкою професійного спрямування особистості і повинна виховувати моральні, етичні, екологічні цінності в світобаченні школярів. Відповідно важливою характеристикою професіоналізму вчителя профільної освіти є сформованість певної культури взаємодії з природою, технікою, суспільством, сучасні економічні знання, розуміння особливостей сучасного виробництва [9].

Особливості професійної діяльності педагогів профільної освіти виявляються в тому, що типові професійні завдання слугують лише підґрунтям для постановки професійних проблем та їх вирішення.

Професійна діяльність вчителя профільної школи, незалежно від етапу її розвитку, потребує реалізації на інноваційному рівні, в умовах невизначеності, нестабільності.

Розгортання та вдосконалення професійної діяльності вчителя опосередковано зовнішніми умовами: організаційними, матеріальними, інформаційними ресурсами. Особливого значення для професіоналізації педагога профільної школи набувають умови внутрішні – здатність вчителя до розвитку професійних вмінь та професійного вдосконалення.

Провідними професійними якостями педагога профільної школи є дослідницька спрямованість, наукова компетентність, високий рівень психологічних знань, культури спілку-

вання, організаторські здібності, здатність бути фасилітатором, наставником, консультантом у формуванні професійної спрямованості учня. Висока фахова та методична підготовка є обов'язковою для такого вчителя, оскільки слугує підґрунтям для вирішення професійних завдань в режимі постійного розширення інформації, нових реалій практики. Важливу роль в професійному розвитку вчителя відіграє аутопсихологічна компетентність в сфері досягнень та недоліків власної діяльності і особистісних рис.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Деркач А. А.* Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М.: Просвещение, 2004. – 752 с.
2. *Віаніс-Трофименко К. Б., Лісовенко Г. В.* Підвищення професійної компетентності педагога / К. Б. Віаніс-Трофименко, Г. В. Лісовенко. – Х.: Основа, 2007. – 176 с.
3. *Воляннюк Н. Ю.* Профессональное развитие субъекта деятельности / Н. Ю. Воляннюк // Физическое воспитание студентов творческих специальностей. – Харьков, 2003. – № 2. – С.37-47.
4. *Зеєр Е.Ф.* Психология профессионального развития / Е. Ф. Зеєр. – М.: Академия, 2009. – 240 с.
5. *Пуховська Л.П.* Професіоналізм вчителя в різних освітніх системах: порівняльний аналіз [Електронний ресурс] / Л. П. Пуховська. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/67/1/FC698E0B.pdf>.
6. *Романенко Л., Малишев В., Лукашенко Т.* Профільне навчання: теорія і практика, досвід, проблеми, перспективи / Л. Романенко, В. Малишев, Т. Лукашенко // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. – 2011. – № 3. – С. 275.
7. *Сергієнко Н.* Організаційно-методичні умови розвитку професійної компетентності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів / Н. Сергієнко // Теорія та методика управління освітою. – 2010. – № 3. – С. 49-56.
8. *Турчинов А. И.* Профессионализация и кадровая политика: проблемы развития теории и практики / А. И. Турчинов. – М.: МПСИ «Флинта», 1998. – 270 с.
9. *Фісун О. В.* Реалізація ідей фасилітації в діяльності вчителя / О. В. Фісун // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальній школі. – 2009 – № 2. – С. 385-391.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2011 р.